

IDENTIFICACIÓ DE LES FAMÍLIES MÉS RELLEVANTS I APROXIMACIÓ A L'ORIGEN I EL SIGNIFICAT DELS SEUS RENOMS: EL POBLE DE SON SERVERA

Pedro Fidel Castro Lliteras
Joan Estelrich Lull

Resum

En aquest treball es proposa un sistema d'identificació de les famílies més rellevants d'una societat, no necessàriament en termes econòmics, al llarg d'un període històric concret. S'analitzen les dades que inclouen la combinació de llinatge i renom a la documentació existent en referència als pobladors del nucli de Son Servera (Mallorca), des del seu naixement, al segle XVII, fins a la primera meitat del segle XX.

Una vegada identificades les famílies més rellevants, es procedeix a la recerca del possible origen del malnom i de la seva etimologia, tant d'un caire popular com lingüístic. A més, es realitza una classificació d'aquests malnoms des del punt de vista semàntic i formal. Finalment, en el cas d'haver recollit diferents grafies al llarg de la història, es comprova si segueixen una evolució contínua i se n'intenta donar una versió adequada a les normes ortogràfiques actuals, partint de l'etimologia.

S'han pogut identificar 58 famílies especialment rellevants en la història del poble, dins el conjunt que inclou fins a 988 combinacions diferents de llinatge i renom documentades.

Objectius

El primer dels objectius de la recerca és la identificació de les famílies que s'han mantengut al llarg del temps amb cert grau de rellevància en termes socials i com a grup reconegut a partir d'un renom, no necessàriament per termes econòmics. Proposam un primer sistema estadístic senzill per assolir aquesta identificació i aplicarlo a una base de dades de població històrica del municipi de Son Servera (llevant de Mallorca) que inclou informació des del naixement del nucli com a llogaret del municipi d'Artà (segle XVII) fins a la primera meitat del segle XX.

Per altra part, es tracta de realitzar una anàlisi, tant històrica com filològica (dialectal, etimològica i gràfica), dels renoms pertanyents a aquestes *famílies rellevants*. Amb aquesta darrera anàlisi, volem comprovar com el dialecte que es parla a la zona de Son Servera es reflecteix en els seus renoms i com ha afectat les grafies que trobam recollides en una base de dades de renoms serverins.

Metodologia

Anàlisi estadística

La identificació de les *famílies rellevants* a Son Servera s'ha realitzat a partir de l'anàlisi de la informació recollida en una base de dades que conté, entre moltes altres dades, els noms, llinatges i malnoms dels habitants del nucli de Son Servera i els seus voltants que apareixen a tot tipus de llistes de poblament des de l'any 1666 fins a l'any 1931; a més de la informació que hem obtingut mitjançant diverses entrevistes realitzades l'any 2012. Una part d'aquesta base de dades fou presentada l'any 2014 a les Jornades d'Estudis Locals de Son Servera (CASTRO, 2014).

L'anàlisi estadística ha anat encaminada a identificar relacions de llinatge i renom que complissin tres condicions bàsiques:

1. Existeix un nombre significatiu de registres del renom en estudi (N), que permeti donar major validesa a la informació recollida i permeti un millor estudi de la seva història i la seva varietat en grafies i relacions familiars. Hem considerat adients per a l'estudi tan sols els renoms que complien $N \geq \bar{\alpha} + \sigma$ que, en aquest cas és igual a $N \geq 20$.

2.El renom sembla que és intergeneracional, i dóna lloc clarament a una família reconeguda al llarg del temps. L'espai temporal transcorregut entre la primera i la darrera menció d'un renom a la documentació inclosa a l'estudi (ΔT) ha de ser almenys de 50 anys. Així, tan sols aquells renoms esmentats en documents separats per més de mig segle poden ser considerats per a la classificació com a possiblement pertanyents a *famílies rellevants*.

3.Hi ha una relació clara entre un renom i un llinatge en concret. Tenim exemples de malnoms transmesos per part de mare, però no és el més comú, i sovint no es converteixen en predominants a les generacions següents. Per altra part, la dispersió d'un renom a través de diversos llinatges dificultaria un reconeixement directe de la persona o família a la qual es refereix un interlocutor (perdent part de la funció del renom). Per tant, proposam que tan sols es puguin considerar *famílies rellevants* aquelles per a les quals més d'un 70% dels registres d'un renom van associats a un sol llinatge (RL).

Una vegada identificades les famílies que compleixen les tres condicions, valoram la importància de les diferents *famílies rellevants* (I) aplicant la següent fórmula (consideram les tres condicions amb el mateix valor, no hi ha ponderació):

$$I = \left(\left(\frac{N - N_{\min}}{N_{\max} - N_{\min}} \right) + \left(\frac{\Delta T - \Delta T_{\min}}{\Delta T_{\max} - \Delta T_{\min}} \right) + \left(\frac{RL - RL_{\min}}{RL_{\max} - RL_{\min}} \right) \right) / 3$$

En el nostre cas:

$N_{\min}=21$ // $N_{\max}=77$ // $\Delta T_{\min}=89$ // $\Delta T_{\max}=263$ // $RL_{\min}=70.7\%$ // $RL_{\max}=100\%$

El resultat és un nombre entre 0 (menys important) i 1 (més important).

Anàlisi semàntica i formal

En aquesta part de l'estudi, volem fer una aproximació al significat semàntic del renom. Per a aquest propòsit, s'utilitzaran obres de referència com el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (a partir d'ara DECLC) de Joan Coromines, i el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll, a més d'altres treballs sobre renoms i el seu sistema d'estudi.

A partir de les diferents grafies que hem recollit als documents, intentam establir una possible evolució dialectal del renom dins el poble estudiat. A més, centrant-nos en la part més cultural i històrica, proposam un possible origen del malnom, en cas que sigui oportú. Els malnoms es classifiquen per famílies i, posteriorment, per semàntica.

Apunts històrics

Creiem necessari, abans d'entrar a veure en detall els resultats de l'anàlisi estadística i filològica, esmentar alguns fets de la història de Son Servera que podrien ajudar a comprendre la presència, aparició i/o desaparició de llinatges i renoms en la sèrie documental estudiada.

La data que marca l'inici de l'època d'estudi, l'any 1666, es correspon amb el moment en què es començà a generar informació diferenciada del nucli de Son Servera dins la documentació del municipi d'Artà, al qual pertanyia. Aquesta data és la de l'inici de l'establiment de la possessió dita Fra Garí, fet que dóna lloc a la consolidació com a nucli de poblament del petit llogaret existent fins aleshores. Per altra banda, hem de tenir present que el ràpid creixement de població del nucli a les dècades següents, no suposa cap canvi radical en la composició de llinatges i malnoms de la població de la zona. El motiu és que una de les condicions per poder accedir als nous establits era la residència prèvia dins el territori de la Universitat d'Artà (GILLI, 2007: 155).²²

Un punt d'inflexió que trobam dins l'època estudiada i que podria representar un tall important pel que fa a la desaparició de renoms i aparició de nous llinatges i renoms en un curt espai de temps és la pesta que afectà la vila l'any 1820. En poc més de tres mesos morí al voltant del 56% de la població: 1.017 persones, d'un total

²² «les terres no puguin ser establides sinó a fills de la vila.»

de 1.808, segons el llistat oficial (AD Son Servera D 1820, I/74-D/6). Sembla que el procés de repoblament degut a l'arribada de gent procedent d'altres pobles de Mallorca s'inicià ràpidament. L'any 1826 ja hi havia 1.032 habitants només en el nucli de Son Servera (AMSV 614/1b, de maig de 1826), que en els moments anteriors a la pesta havia acumulat al voltant del 75% de la població de la zona d'estudi (AMSV 614/1a, de 1815). Així, podríem aproximar l'arribada d'unes 600 persones a Son Servera entre febrer de 1821 i maig de 1826. L'arribada dels nous habitants s'hauria de veure reflectida en un canvi de la composició dels llinatges i els malnoms de Son Servera durant la segona meitat del segle XIX.

La darrera llista completa de població de Son Servera que inclou el renom dels habitants és l'*Amillaramiento* de 1864 (AMSV-1399). La informació restant fins a arribar a l'any 1931 fou extreta de llistes parcials d'origen divers, però es considerarà important per poder oferir un fil connector que enllaci el segle XIX amb els malnoms recollits oralment ja en el segle XXI.

Les famílies més rellevants

Com a resultat de l'aplicació de les condicions abans esmentades per a l'anàlisi de la informació recollida a la base de dades, s'han pogut identificar 58 *famílies rellevants* a la història de Son Servera.

Per falta d'espai, a les següents pàgines tan sols presentam un petit estudi històric i filològic de les vint-i-cinc famílies més rellevants identificades i corresponents als llinatges més presents a la història de Son Servera. Aquestes famílies són les que queden marcades en vermell a la *Taula 1*, que recull totes les *famílies rellevants* identificades juntament amb un breu resum de la informació tractada.

Anàlisi de malnoms

Les *famílies rellevants* han estat organitzades alfabèticament segons el llinatge i, dins aquest, per malnom. Per a cada llinatge s'ha realitzat una petita introducció històrica sobre la seva presència al nucli de Son Servera.

*Brunet (4)*²³

El llinatge Brunet no es troba entre els deu més comuns a Son Servera durant el segle XVII, sols apareix en el nom de dos establidors de l'any 1666. No era comú al terme d'Artà, on l'any 1578, al *Llibre dels Estims* (AMA 2006), només apareix una vegada. A la segona meitat del segle XVIII i durant el segle XIX arriba a ser el quart més comú i el porta el 6,6% de la població. Ha donat lloc a tres *famílies rellevants*; fem l'anàlisi de les dues més importants.

- de Fatget [dɔβ'fɛtə]: de fatget, de fetget, de fatjet, de fetxet.²⁴

Variants: fatget, fetxeta

Aquest malnom fa referència a la possessió anomenada Fatget, topònim que trobam al segle XIII com *Benifaieg*.²⁵ Sembla que a partir de la segona meitat del segle XVIII els amos d'aquesta possessió pertanyeren a la nissaga dels Brunet.

Com es pot comprovar, el malnom inclou la preposició *de* que indica procedència o pertinència. Per altra part, trobam que el malnom *fatget*, sense la preposició *de*, apareix en algunes ocasions a la documentació normalment lligat també al llinatge Brunet. Podríem suposar que es tractava de la mateixa *família rellevant* però no ho hem reflectit a les dades de la taula.

- Ueu [wɛw]: uheu, huéu, uéu, ueu, oheu, hueva.

²³ La xifra entre parèntesis indica la posició del llinatge dins la llista de cognoms més repetits a tota la sèrie històrica de Son Servera que delimita l'estudi.

²⁴ Indicam les diferents grafies que hem pogut assignar a cada malnom, en ordre cronològic d'aparició a la documentació.

²⁵ Trobam diferents grafies històriques recollides al mateix llibre (GILI, 2007): *Benifaieg*, 1295 (pàg. 81), *Beniffaget*, 1330 (pàg. 81), *Benifatget*, 1410 (pàg. 21), *Benifaget*, 1500 (pàg. 38), *Fatget*, 1576 (pàg. 82). Així i tot, en l'actualitat la grafia més corrent (i incorrecta) és Fetget, deguda a la confusió de significat, com a derivat de fetge.

Com en el cas de l'anterior, aquest malnom apareix documentat per primer cop a la primera meitat del segle XVIII i segueix en ús en l'actualitat. No hem pogut recollir oralment cap informació sobre el seu possible origen o significat, però hem trobat que aquest malnom també existeix a Sant Llorenç des Cardassar. Per això, recollim la teoria de QUINA (2005, 309) que diu que *neu* prové de l'onomatopeia infantil uè, que imita el plor d'un infant o també s'utilitza per fer referència a un nin molt petit. El femení es forma amb el sufix -a, convertint la darrera u en una ve epentètica.

Lliteres (9)

Tot i no aparèixer els Lliteres entre els propietaris d'alguna casa a la zona de Son Servera l'any 1662, sabem que ja hi estaven instal·lats l'any 1669, en què el document d'establiment (AMA-1995) indica que Bartomeu Lliteres ja tenia una casa abans de la seva redacció. És un llinatge molt poc comú i que es troba, tradicionalment, quasi en exclusiva al llevant de Mallorca. Al final del període d'estudi perd importància relativa, i arriba a representar sols el 3% del total.

A part del llinatge Servera, Lliteres, juntament amb Sanxo, són els únics per als quals hem pogut documentar un renom rellevant ja existent al segle XVII: *roget*.

- Mal [mal]: mal, mala.

El renom *mal* apareix documentat regularment en quasi la totalitat dels documents consultats des de la segona meitat del segle XVII fins al segle XX. Durant el segle XIX sembla que hi hagué dues famílies *Lliteres Mal*, perquè trobam repetidament el nom *Antonio Lliteras Mal de Pedro* i *Antonio Lliteras Mal de otro*.

El renom és un substantiu que significa «el contrari del bé» (DCVB). Com podem veure, segueix el sistema normal de formació del femení.

- Roget [ro'ʎəʎ]: rotjet, rotget, rotguet, rotjeta, roxeta.

Trobam aquest malnom en relació amb la família Lliteres almenys des de la segona meitat del segle XVI. Juntament amb els malnoms *saco*, *bessó* i *xerubí* (els dos darrers no han arribat a donar lloc a una *família rellevant*), són els únics que hem pogut documentar ja al segle XVI, i segueixen en ús al segle XXI: *Antoni Lliteres als Roget* [també conegut com *Antoni de la Begura*] rebé concés per casar-se a l'agost de 1585.²⁶

Es tracta d'un derivat de roig, format amb el diminutiu -et. Significa «roig petit». Possiblement el malnom aparegué a causa d'una característica física de la família: pèl-roig o pell vermella, com passa amb la família dels *vermells* de Manacor.

Llull (6)

Trobam el llinatge Llull ja entre els habitants de les cases existents l'any 1662. Tot i arribar a ser el tercer llinatge més comú a Son Servera durant el segle XVIII, perdé posicions al segle següent. Segurament aquesta és la raó dels pocs renoms rellevants que hi trobam relacionats.

- Gravat [gra'vat]: grevat, querevat, gravat, grabat, gravada.

El renom *gravat* ha anat sempre lligat a la família Llull des de la seva aparició a la documentació. Tan sols hem trobat una excepció, la de Simó Servera *gravat* (AMA 1784, de 1766), qui l'any 1759 (AMA -2017) era esmentat com a Simó Servera *sigala gravat*. Com hem vist a la *Taula 1*, els Servera *sigala* formen una *família rellevant*. Sembla que el seu nom complet era Simó Servera Llull i acabà rebent el renom de la seva mare, però no el transmeté als seus fills.

L'adjectiu *gravat* fa referència a una persona que té marques sobre la pell a causa de la pigota (DCVB). Podem veure que n'hi ha dues grafies principals, encara que la grafia *querevat* tan sols la trobam al *Llibre de Baptismes* (APSV ss, 1741-1880), en relació als fills de Pere Llull, *querevat*, entre 1756 i 1769. En aquest mateix document, en canvi, apareix un fill del mateix Pere Llull, *grevat*, l'any 1755.

Massanet (3)

Massanet és el tercer llinatge més comú dins Son Servera a tot el període estudiat. Malgrat que tan sols apareix esmentat una vegada entre les cases existents l'any 1662, després de Servera és el llinatge més comú entre

²⁶ En alguns casos, per completar i afegir detalls a la informació recollida, s'han aprofitat les referències existents a l'arbre genealògic de la família Lliteres Sanxo. Són els casos de les *famílies rellevants* Lliteres *roget*, Nebot *bua*, Sanxo *corp* i Sanxo *rosegó*.

establidors de 1666 a 1684. Era un llinatge molt comú a Artà i, de fet, és el més repetit al *Llibre dels Stims* de 1578 (AMA 2006).

- Cerol [sə'ɾɔl]: seról, serol, cerol, sarol, sarola.

Les primeres referències al malnom *cerol* les trobam entre els noms dels pares dels batiats a la dècada de 1740 a l'església de Son Servera. Des del primer moment podem notar que els pares dels diferents nats eren els tres germans Jaume, Pere i Miquel Massanet. Així, suposam que el malnom ja provenia almenys d'una generació més enrere. De llavors ençà, trobam sempre el malnom lligat a la mateixa família.

Podem veure que és una paraula derivada de cera (base de la pasta). Originària del llatí, agafà la forma d'adjectiu «barrejat amb cera». Segons Coromines, aquesta agafà la forma *cerot* en el mossàrab català i passa amb el so -l al mallorquí, menorquí i ribagorçà (1981: 672). Trobam altres significats de la paraula-renom que, possiblement, s'adiuen més al significat que donà origen a ser usat com a malnom: 1. brutor greixosa, o 2. por excessiva (DCVB).

La paraula passa del femení *cera* al masculí *cerol* amb el sufix -ol. Aquest sufix fa desaparèixer la a de *cera* per assimilació. El femení es forma amb el sufix -a, *cerola*.

- Colau [ko'law] o [ko'tew]²⁷: colau, colava. Variants: colavet.

Nicolau Massanet fou un dels primers establidors de Son Servera l'any 1666 (AMA-1995). Als successius documents del segle XVII va apareixent el seu nom, fins que l'any 1709 finalment podem documentar Nicolau Massanet *de Nicolau*, i l'any 1723 Jaume i Miquel Massanet *colau*. Tot i que apareixen gran quantitat de mencions a diferents Nicolau Massanet fins a l'any 1831, cap d'ells no és de malnom *colau*. Per tant, cap de les persones d'aquest malnom documentades no seria dita Colau *colau*. Fins almenys l'any 1827, l'actual carrer dels Carmelites era anomenat *carrer dels colaus*, encara que a partir de 1805 trobam també la denominació *carrer del fanch*.

Forma escurçada per afèresi del nom propi d'home Nicolau. Trobam la forma femenina acabada en -a, amb la transformació de la u a una v epentètica. És probable que el malnom *leu* [tew], que ja apareix amb la forma [bort dit den] *lao* l'any 1578, tengués el mateix origen.

- Pipada [pi'padə]²⁸: pipade, pipada.

La família Massanet *pipada* apareix documentada a partir de l'any 1719, però molt probablement el renom existia, almenys, a la generació anterior, perquè en aquest primer document (AMA-1783) hi apareixen la viuda de Gabriel Massanet *pipade* i, molt possiblement, el que devia ser el seu fill, Miquel Massanet *pipade*.

Derivat de pipa, amb el sufix -ada amb el significat de «nom del contingut de la pipa». Trobam els diferents significats de: xuclada que es fa a la pipa durant l'acte de fumar o quantitat de tabac que cap dins la pipa. És pot usar en sentit despectiu: «no val una pipada», no valer res, el qual creim que és l'originador del renom (DCVB i DECLC).

Nebot (7)

Nebot és un llinatge poc comú a Mallorca, i els seus portadors es trobaven tradicionalment concentrats als termes d'Artà i Porreres (BOVER, 1983: 259) i, més específicament, als voltants del nucli de Son Servera. És el llinatge de la nissaga de propietaris de la possessió dita Son Xerubí, situada entre Son Servera i Artà, des del segle XV. Durant tot el període estudiat és portat per un 4,9% de la població.

- Bua [ˈbua]: búe, búa, bue, bua, buha. Variants: bueta.

El renom *bua*, que trobam a la documentació consultada a partir de la segona meitat del segle XVIII, sembla que apareix lligat a una sola persona, Serafi Nebot Genovart *bua*, i només a partir de l'any 1805 comença a aparèixer lligat a altres persones del mateix llinatge: els seus fills Mateu, Serafi i Pere. Després sembla que es transmet a les següents generacions, sobretot per la línia del germà major, Mateu.

²⁷ Es donen dues pronúncies possibles: la primera, l'actual forma de l'hipocorístic de Nicolau i, la segona, una suposició de la pronúncia d'aquest nom comparada amb altres formes del serverí com carro [ˈkɛru] o pa [pɛ].

²⁸ Aquest malnom no s'ha recollit oralment, la proposta de pronúncia és en funció de les grafies estudiades.

Paraula primitiva que significa bony o gra purulent. La seva variant és un diminutiu format a partir del sufix -eta.

Sanxo (5)

El llinatge Sanxo apareix entre els més comuns a Artà ja al segle XVI, el trobam a Son Servera des del mateix moment de l'establiment, l'any 1669, i arriba a ser un dels llinatges més importants de la zona d'estudi durant els segles XVIII i XIX.

A més, a part del llinatge Servera, Sanxo i Lliteres són els únics per als quals hem pogut documentar un renom rellevant ja existent al segle XVII, en aquest cas, *corb*.

- Corb [kɔrp]: corp, còrp. Variants: corpetó.

Des del moment de l'establiment, l'any 1669, són esmentats els Sanxo *corp*. Segons sembla, aquesta família provinent del terme de la vicaria de Capdepera, s'instal·là a Son Servera conservant el seu renom. La branca principal d'aquesta família visqué a les terres obtingudes l'any 1669 fins a la dècada de 1940, donant nom al que fou el petit llogaret de *can Corb*, ara als límits de la trama urbana del nucli de Son Servera. Actualment és de la família Lliteres *erespi*, però també de *can Corb*.

Pensem que es tracta d'una paraula primitiva que trobam amb el significat del nom d'un ocell de la família dels còrvids, atès que hem pogut documentar l'origen d'aquesta família a Capdepera, zona antigament pertanyent al terme d'Artà, i en la qual trobam diversos *puig des Corbs*. Aquests topònims són a causa de la gran població de corbs existent a les muntanyes gabellines, fins i tot en l'actualitat. La tradició oral i familiar diu que l'origen del seu malnom és a la presència d'una parella de corbs a les penyes de les terres de *can Corb*. Malgrat tot, hem pogut comprovar que el renom és anterior a la creació d'aquest topònim a Son Servera.

- Rosegó [rovə'gɔ]: roago, rovego, ravagó, roagó, rovegó, roagona, rovegona, rovagona, revegona, roegona.

La família Sanxo *rosegó* apareix documentada a partir de l'any 1709, en la persona de Joan Sanxo *Roago*. Posteriorment el conjunt llinatge-malnom és heretat pel seus fills Antoni i Joan Sanxo Vives. El fill major, Antoni, transmet el malnom als seus descendents, però tots els mascles moren abans de tenir descendència, i tan sols es manté per transmissions per línia materna primer als Morey i, més tard, als Brunet. Per aquesta raó, és una de les famílies amb una menor relació RL de les estudiades en detall.

Derivat del verb rosegar, significa tros de menjar mossegat o tros de pa deixat en menjar. El femení es forma a partir del sufix -a amb una -n- de suport. Podem veure com a la primera i la darrera grafies recollides, s'escriu fora ve baixa entre la o i la a inicials. Però, no sabem si aquest fenomen és per ultracorrecció o perquè aquesta v no es pronunciava. Els parlants serverins, tal com passa a la major part de la zona del Llevant de Mallorca, afegeixen una ve epentètica (a vegades reflectida a la grafia) entre aquestes dues vocals, per evitar una assimilació.

Servera (1)

És el llinatge de la família propietària de la possessió de Binicanella des del segle XIV, la qual ocupava gran part de les terres de l'actual municipi de Son Servera. Els hereus, durant els primers segles, construïren les seves cases a les proximitats de la casa pairal, i així es formà un petit nucli. És a partir de l'any 1666, amb l'expropiació de Fra Garí (escindida de Binicanella l'any 1473) i la seva venda en petites parcel·les a habitants d'Artà, quan el nucli creix, comença a ser considerat un llogaret i s'hi estableixen nous llinatges.

És, amb diferència, el llinatge més comú a Son Servera durant tot el període estudiat. Al segle XVII era el llinatge del 40% de la població del nucli i els seus voltants. La seva presència es redueix fins al 20% al segle XIX. El seu predomini ha donat lloc, històricament, a una gran homonímia, fet que ha afavorit l'aparició de molts renoms en relació amb el llinatge Servera:

- Bou [bɔw]: bou, bóu, bova.

Els Servera *bou* apareixen a la documentació a partir de l'any 1709 amb els germans Joan i Salvador Servera Tous *bou* i, per tant, probablement podríem dur l'origen del renom almenys a una generació més enrere. El renom es manté dins la mateixa família fins a la segona meitat del segle XIX, en què sembla que es perd la

transmissió per via paterna i passa als Riera Servera i als Brunet. En l'actualitat *can Bou* i el renom *bou* estan lligats a la família Bennàssar.

L'any 1805 apareix *bou vago*, esmentat sense nom, però el podríem identificar amb Antoni Servera. L'any 1864 també trobam Joan Orpí *bou de Artà*, pertanyent a la família del mateix renom instal·lada en aquest altre nucli.

Des del punt de vista semàntic és, clarament, un nom d'animal, el mascle de la vaca. Aquesta paraula també s'utilitza com a atribut per referir-se a persones fortes. Tenim el cas que, quan aquesta paraula és malnom, el femení es forma a partir d'afegir una terminació del femení: -a, amb la posterior transformació de la u en una v epentètica: de *boua* a *bona*.

- Calces [*'kalsə* s]²⁹: calsas, calses.

Des del moment de la primera menció d'aquest malnom, l'any 1684, fins a la darrera, l'any 1864, ha anat sempre lligat a la família Servera, tan sols amb dues petites excepcions a la documentació, de 1820 i 1822. L'any 1709 ja existia un terreny anomenat Son Calces, propietat d'aquesta família. Les calces són una peça de vestir que cobria el peu i la cama, ajustant-se al contorn. És un plural que ha agafat significat propi, ja que és d'ús més general que el singular *calça*.

- Callersès [*'kəɫə'ras*]³⁰: callares, calleres, callarés, calleras, caleres.

Trobam persones provinents de Càller que residiren a Son Servera a la primera meitat del segle XIX, posteriors a la primera aparició del malnom.³¹ El Port Vell, prop del nucli de Son Servera, podria donar alguna explicació al renom. Encara que fos un port de cabotatge, sembla que en alguns moments pogué rebre vaixells de fora de Mallorca. També s'ha de tenir present l'existència d'alguns capitans de marina a la família Servera (BOVER 1983: 108).

Gentilici de Càller, ciutat de Sardenya que va pertànyer a la corona aragonesa fins al 1713. El seu escut encara conserva les quatre barres representatives d'aquesta corona.

- Cremat [*'kre'maʎ*]: cremat, cramat, cremada.

La família Servera *cremat* la trobam documentada a partir de l'any 1709, en què apareix Antoni Servera *cremat* al Cadastre d'Artà (AMA-2013). La següent persona esmentada a la documentació sembla que és el seu fill, «Bartomeu Servera cremat, casa que eren de Ant Servera cremat So Servera», i un altre possible fill, Pere Servera *cremat*. En els documents següents sempre sol aparèixer algun membre d'aquesta família, i sempre amb la mateixa relació llinatge-renom, amb una sola excepció. A la segona meitat del segle XIX, trobam Catalina Vives *cremada*, també *vida cremada*, que seria l'esposa d'Antoni Servera *cremat*.

Com es veu clarament, es tracta d'un adjectiu o nom que significa que ha rebut la ferida del foc damunt la pell. El derivat femení, format a partir de la marca -a, sonoritza a la t final, i forma *cremada*.

- Doret [*'do'raʎ*]: doret, doreta, dorat. Variants: dor, doró, dora

La família Servera *doret* és una de les més repetides a la documentació, tot i que no apareix de principi a fi de la sèrie documental (vegeu la *Taula 1*). Això és perquè la documentam per cada un dels vint-i-un fills que

²⁹ Vegeu nota 7.

³⁰ Vegeu nota 7.

³¹ «Dia trece del mes de noviembre año de mil ochocientos y dies yo el infraescrito Vº de la Iglesia de Son Servera [...] despose en la dicha Iglesia [...] à Thomas Pisares hijo de Salvador y de Anna Maria Bacarela cons [...] natural de Caller en la Cerdeña.» (AD Son Servera M, 1808-1824). El llinatge es perdé en morir ell mateix, la seva muller i tots els seus descendents a la pesta de 1820: Tomàs Pisares Bacusela, Magdalena Servera Lliteres, Salvador Pisares Mascaró (fill de la primera esposa) i Tomàs, Miquel i Catalina Pisares Servera; a més, la filla major, Anna Maria Pisares Mascaró, havia mort el 1818.

A la mateixa època, visqué a la zona una altra família provinent d'un gran port de la Mediterrània: almenys durant 1817 estigueren instal·lats a Artà els Vanalli Formosa, sembla que provinents de Gibraltar.

tengueren Salvador i Sebastià Servera *doret* entre 1752 i 1774. No sabem si els *doret* són descendents de Joan Servera *dor*, que trobam documentat entre 1684 i 1719.

Tot sembla indicar que el malnom *doret* és una afèresi del diminutiu de Salvador, Salvadoret. No estam d'acord amb la proposta de QUINA (2005: 148), que defensa l'origen d'aquest renom en un «apòcope dels noms propis Doroteu o Dorotea».

La variant *doro* la trobam sempre relacionada amb una sola persona de la família Massanet. Per tant, ens plantejam la qüestió si aquest Massanet *doro*, podria provenir també del nom Salvador o, en canvi, seria un sintagma preposicional *d'oro*, fent referència a or.

- Monget [mon'tʃaŋ]: moniet, mongét, monjeta, mongeta. Variants: monjo.

Renom derivat del llinatge Monjo. És un diminutiu format amb el sufix -et. El trobam documentat, a Son Servera, a partir de l'any 1709 en relació amb Antoni, Joan i Salvador Servera *monjet*. El llinatge Monjo és, històricament, extremadament estrany al nucli de Son Servera i els seus voltants, però apareix a la documentació d'Artà almenys des de l'any 1578 (AMA-2006) on, a més, ja apareix una persona anomenada Jo[an] Splugues *monget*. És un llinatge més comú a la zona de Capdepera.

El malnom *monjo* que actualment existeix a Son Servera prové d'una dona d'origen artanenc que arribà a Son Servera a final del segle XIX o principi del segle XX.³³

- Saco [ˈsako]: sacó, sacho, sáco, sacó(?), saca. Variants: saquet.

Juntament amb els malnoms *roget*, *bessó* i *xerubí* (els dos darrers no han arribat a donar lloc a una *família rellevant*), són els únics que hem pogut documentar a Artà ja al segle XVI i segueixen en ús al segle XXI. Així i tot, cal fer esment que al segle XVI els *saco* pertanyien al llinatge Morey (GILL, 2007: 66).

Des del primer moment de l'establiment, l'any 1666, apareix Jaume Servera *saco*. Tot i ser la *família rellevant* que hem registrat en més ocasions i, a més, durant tota la sèrie documental i fins a l'actualitat, sempre trobam aquest renom lligat al mateix llinatge amb una sola excepció l'any 1773, en la persona de Jaume Terrassa *sáco*. Trobam dos possibles significats per a la paraula: sac i peça de vestir (en castellà *sayo*) (DCVB). El femení es forma a partir de la substitució de la o final pel sufix -a, marca de femení, *saca*.

- Voreta [vo'raθ]: voreta, vorete, boreta.

La família Servera *voreta* apareix documentada a partir de l'any 1709, representada per Antoni i Miquel Servera *voreta*. Des del primer moment i fins a l'actualitat, els trobam lligats a una *terra a Pañarotja* [Penyarotja] (AMA-2013). Sols trobam una referència lligada a un altre llinatge, Nebot, però sembla que es tracta de l'esposa d'un Servera, perquè a la generació següent trobam els Servera Nebot *voreta*.

Dins la memòria de la família Servera *voreta* no tenen cap explicació a l'origen d'aquest renom. Segons el DCVB, però, té diferents significats:

1. Doblec estret de la vora d'una roba, cosit perquè siga més resistent.
2. Brins o verducs entorcillats que formen un reforç a la boca d'una senalla, etc.
3. Al costat de la vora.

Sureda (8)

El llinatge Sureda és molt poc comú a Son Servera abans del segle XIX i sols dóna lloc a una *família rellevant*.

- Minyó [mi'ɲo]: miño, miñó, minyo, minyó, miñona, minyona.

Les onze primeres referències que hem pogut recollir de la família Sureda *minyó*, entre 1745 i 1779, sembla que pertanyen a una sola persona: Miquel Sureda *minyó*. Els seus descendents deuen ser els que han portat el malnom *minyó* fins a l'actualitat, sempre lligat al mateix llinatge.

Hem pogut comprovar que el nom Salvador Servera *doret* que trobam al *Llibre de Baptismes*, feia referència a tres persones: Salvador Servera Servera, Salvador Servera Terrassa i un altre que no hem pogut identificar.

³³ Informació recollida d'Antoni Servera Servera *Monjo*, renét d'aquesta dona.

Minyó és paraula primitiva, que significa infant petit. No sofreix cap canvi significatiu de la grafia al llarg de la documentació. El femení es forma amb el sufix -a, amb la -n- de suport que ja hem explicat en altres renoms. *Vives (2)*

El llinatge Vives apareix a la documentació referent a les poques cases existents als voltants de Son Servera (Ca s'Hereu) l'any 1662. També apareixen persones amb aquest llinatge entre els primers establidors, els anys 1666 i 1667, i denota una gran homonímia l'existència de quatre caps de família anomenats Miquel Vives l'any 1684. Entre el segle XVIII i el segle XIX el porta al voltant del 10% de la població.

- Burcany [bur'kaj]³⁴: burcany, burcañy, buscañy.

Els cas de la família Vives *burcany* és semblant a la dels Servera *doret*: malgrat que es troba representada en un espai de temps relativament curt, és molt esmentada a la documentació pel fet d'haver-hi diversos germans que tenen molts fills en pocs anys: trenta-dos fills de Sebastià, Joan, Antoni, Jaume i Rafel Vives *burcany*, i sembla que néts de Miquel Vives *burcany*, nascuts entre 1744 i 1773. No hem trobat cap referència documental d'aquesta *família rellevant* després de 1813. A causa de l'espai de temps i la documentació existent entre aquesta data i la de la pesta (1820), no podem assegurar que la mortaldat de la malaltia sigui la causa de la seva desaparició. Així i tot, l'encreuament de la documentació ens permet afirmar que almenys dotze nins i nines de llinatge Vives i relacionats amb els *burcany* són a la llista de morts realitzada l'any 1821. A més, Rafel Vives Tous *del cavall*, és el fill de Bàrbara Tous «*vida de Juan Vives als Burcañy*», dada que ens indica que, per aquesta línia, el malnom s'havia perdut amb tota seguretat l'any 1820.

El *burcany* és, segons Coromines, un bastó per a burgar, és a dir per a furgar, remenar o buscar. Per tant, és una paraula derivada del verb burgar. Com podem veure a les grafies recollides, hi ha dues formes de pronúncia: *burcany*, la forma més primitiva, i *buscany*, format per analogia amb el verb buscar, del mateix significat que burgar.

- Cotó [ko'to]: coto, cotó.

No sabem si el malnom *cotó* aparegué en dues famílies alhora, Català i Vives. Pot ser que el fet que es trobi en relació amb aquests dos llinatges als primers documents en què apareix, és indicatiu que havia sofert ja un procés d'expansió a partir d'un primer llinatge. La família Català *cotó* desapareix a mitjan segle XVIII, i sols la família Vives *cotó* es manté fins al primer terç del segle XIX.

El *cotó* és una fibra vegetal usada per a la fabricació de teles. Segurament el renom apareix perquè el portador conreava aquesta fibra o hi mercadejava. Sabem que a la zona d'Artà hi havia plantacions d'aquesta espècie vegetal. A més, una de les primeres referències a aquest malnom és Pere Vives *coto parayre* (AMA-2013), nom que ens donaria una altra indicació de la seva relació amb la fabricació de teles, encara que els paraires es dedicassin a la llana.

- Martina [mər'tinə]: martina, martine.

La primera menció als Vives *martina* és de l'any 1763, però després no els hem pogut tornar a documentar amb seguretat fins l'any 1818. A partir d'aquest moment solen aparèixer diverses persones d'aquesta *família rellevant* a cada document. L'any 1864 podem veure que diverses famílies compartien el malnom, perquè el trobam relacionat amb els Vives Tous, Vives Pons i Vives Servera (AMSV-1399). Com en el cas dels Sanxo *corb*, una antiga barriada de Son Servera rebé el nom de la família principal: *can Martina*, que, actualment, es troba dins la trama urbana, al carrer Doctor Lliteres.

Martina és un nom de persona, derivat de Martí. La formació del femení es fa seguint el mateix procediment del nom Agustí. En aquest cas, el renom només es troba en femení, i possiblement significa «esposa de Martí».

- Perla [pə'la]: pella, pélla, pelle, perla.

La família Vives *perla* apareix documentada des del principi a partir dels dos germans Jaume i Sebastià, per això suposam que el malnom existia, almenys, ja una generació abans. Durant tot el segle XIX el trobam relacionat amb la família Vives, principalment en persones anomenades Sebastià Vives (*perla major, perla menor*, en cas de ser dos els esmentats al mateix document).

---

³⁴ Vegeu la nota 7.

El diccionari defineix perla com a concreció nacrada, de forma globulosa, que es forma a l'interior de la closca d'alguns mol·luscs. Molt preuada com a joia i com a element ornamental (DCVB). És una paraula femenina primitiva, de la qual no trobam cap derivat en forma de renom. La grafia apareix preferentment amb una doble ela a la documentació anterior a 1830, i la pronúncia era [H], és a dir, [ˈpɛHə]. Aquesta forma de pronúncia, actualment, està en desús i apareix molt dialectalment, encara que és popularment coneguda.

- Uixol [ʃɔH]³⁵. xol, xola.

La família Vives *nixol* apareix per primera vegada a la documentació de l'any 1709 i ja des d'aquest moment trobam noms diversos (Antoni, Sebastià i Jaume), fet que ens indicaria que prové almenys d'una generació més enrere. L'any 1827 és el de la darrera menció a aquesta família, que sembla que quedà tocada per la pesta: almenys dues filles de Joan *nixol* moriren l'any 1820.

Possible derivat dialectal de la paraula uixol, que fa referència a un petit tumor a la parpella. Creiem que ha patit una assimilació del so u- inicial amb el nom de persona anterior, com per exemple Tomeu o Tià (que trobam en els documents més antics), que farien desaparèixer la vocal u- del malnom i farien *xol*: *nixol* > *xol*. El femení es forma a partir del sufix -a, encara que sols el trobam l'any 1805, en l'expressió *V^a xola*.

Classificació semàntica

Hem decidit afegir la classificació semàntica, és a dir, pel significat, seguint la proposta feta per Joan Miralles als seus estudis de malnoms montuïrencs (MIRALLES, 1996).

- Nom de persona: *colau*, *doret*, *martina*, *monget*.
- Adjectius de qualitats: *bua*, *cerol*, *cremat*, *gravat*, *mal*, *roget*, *nixol*.
- Noms de lloc: *callerès*, *de Fatget*, *voreta*.
- Noms ironicohumorístics pròpiament dits: *pipada*, *uen*.
- Animal: *bou*, *corb*.
- Noms de coses: *burcany*, *calces*, *perla*, *rosegó*, *savo*.
- Vegetals: *cotó*.
- Altres: *minyó*.

Conclusions

L'aplicació de l'anàlisi estadística per a la identificació de *famílies rellevants* permet centrar l'estudi històric i filològic en algunes famílies de les quals es té la informació suficient per arribar a conclusions més acurades. Per contra, la mateixa anàlisi i la classificació que en resulta, dificulta l'estudi de l'aparició i la desaparició de malnoms en moments històrics concrets, com és el cas que s'havia proposat en relació amb la pesta de 1820. Malgrat aquest fet, sembla que podríem identificar la fi d'alguns malnoms als voltants d'aquest moment històric i, molt probablement, com a resultat de la desaparició de gran part de les famílies que els portaven: els casos més clars semblen el dels *nixol* i el dels *burcany*, però també s'hi podrien afegir els *pipada* o els *callerès*. L'estudi de tota la documentació existent oferiria una visió més completa i encara més aclaridora de la realitat social, històrica i lingüística del poble de Son Servera i, per extensió, de l'antic municipi d'Artà.

En la realització de l'anàlisi final (històrica, filològica i semàntica) de les vint-i-cinc *famílies rellevants* seleccionades hem pogut notar efectes distorsionadors de les dades pel que fa a alguns documents. El cas més destacat és el del *Llibre de Baptismes* (APSV ss, 1741-1880), que recull una gran quantitat d'informació però no ofereix una imatge fixa de cap moment concret de la història, omet malnoms i en repeteix reiteradament altres. Potser les llistes d'aquesta tipologia s'haurien d'eliminar de futurs estudis o filtrar prèviament. Entre les famílies estudiades, els casos més afectats per aquests documents són els dels Servera *doret* i Vives *burcany*.

---

³⁵ Vegeu la nota 6.

Si ens centram en la part més lingüística i filològica del treball, podem extreure una sèrie de conclusions. En els malnoms seleccionats per l'estudi s'hi troben alguns trets del dialecte del poble estudiat, Son Servera, com per exemple la *v* epentètica en la pronúncia de renoms com *rosegó* o el femení de *bou* i *ueu*. Trobam que trets generals del parlar col·loquial es reflecteixen en l'escriptura dels malnoms als documents consultats per a la recerca de material: *uixol* (*xol*), *perla* (*pellà*) o *rosegó* (*roago* o *rovago*).

Sobre la classificació semàntica, la majoria de renoms estudiats fan referència a antropònims i a qualitats de persona. Si ens fixam en totes les *famílies rellevants*, i no tan sols en les estudiades en aquest article, podem observar que encara apareixen molts més renoms antroponímics: els llinatges Janer, Valero, Massanet, Moragues i, potsers, Cardell i Ruiz; i els noms Pau, *leu* (Nicolau),³⁶ Tonió, Xesc, Mateuet (*matevet*), Agustí i, possiblement, *xinet* (Magnet?).

Llinatge	Malnom	N*	x*	y*	z*	Llinatge	Malnom	N	x	y	X
Artigues	Majoralet	37	1709	1864		Servera	Bou, bova	61	1709	1864	X
Artigues	Timbo, timba	30	1762	1927	X	Servera	Calces	55	1684	1864	
Ballester	Janer	24	1757	1926	X	Servera	Callerès	62	1666	1822	
Brunet	Fatget, de	33	1709	1928	X	Servera	Canal	41	1709	1822	
Brunet	Puig, puija	29	1754	1864	X	Servera	Cigala	29	1666	1856	X
Brunet	Ueu, ueva	30	1719	1928	X	Servera	Comparet	21	1671	1864	
Fornés	Banya	32	1723	1926	X	Servera	Cremat, cremada	52	1709	1928	X
Gili	Frare	30	1709	1923	X	Servera	Doret	62	1723	1864	X
Llíteres	Mal, mala	36	1763	1930	X	Servera	Esquerrà, esquerrana	36	1671	1822	
Llíteres	Pula, de	21	1805	1928	X	Servera	Madò	22	1818	1929	X
Llíteres	Roget, rogeta	57	1709	1927	X	Servera	Massanet, massaneta	38	1755	1864	X
Llull	Caparro, caparra	25	1719	1864		Servera	Monget, mongeta	48	1709	1864	X
Llull	Gravat, gravada	39	1755	1926	X	Servera	Moragues	21	1666	1759	
Llull	Pau	29	1723	1864		Servera	Ruiz, ruissa	27	1805	1929	X
Massanet	Cerol, cerola	35	1744	1925	X	Servera	Saco	77	1666	1929	X
Massanet	Colau	27	1723	1926		Servera	Teula	23	1818	1930	X
Massanet	Pipada	51	1719	1822		Servera	Voreta	41	1709	1930	X
Massanet	Valero	41	1709	1822		Servera	Xinet, xineta	25	1805	1930	X
Moll	Ros, rossa	41	1709	1929	X	Sureda	Minyó, minyona	35	1745	1930	X
Nebot	Bua	72	1743	1928	X	Tous	Cardell	28	1754	1925	X
Nebot	Cap-dur, cap-dura	23	1709	1929	X	Vives	Agustí, agustina	27	1761	1929	X
Nebot	Leu, leva	28	1802	1929	X	Vives	Burcany	57	1709	1813	
Riutort	Caragol, caragola	41	1719	1929	X	Vives	Cotó	36	1709	1926	
Sanxo	Corb, corba	51	1669	1927	X	Vives	Guidó, guidona	32	1765	1930	X
Sanxo	Mercader	37	1745	1864		Vives	Martina	41	1763	1930	X
Sanxo	Rosegó, rosegona	39	1709	1928	X	Vives	Negret	37	1753	1864	
Sanxo	Tonió	25	1723	1812		Vives	Perla	50	1755	1924	X
Sanxo	Xesc, xesca	24	1768	1927	X	Vives	Uixol, uixola	47	1709	1827	
Sard	Mateuet	40	1747	1864		Vives	Vinyet, vinyeta	23	1744	1864	X

* N: quantitat de repeticions del malnom a la documentació estudiada; x i y, respectivament: data més antiga i més moderna en què s'ha documentat el malnom per escrit; z: indica si s'ha documentat el malnom oralment al segle XXI.

Taula 1. Llista de les famílies rellevants identificades, juntament amb part de la informació que n'ha permès l'estudi. En vermell es destaquen els malnoms dels quals s'ha inclòs un estudi específic en aquest article

³⁶ Vegeu el malnom *colau*, estudiat en el llinatge Massanet.

Bibliografia

Bibliografia general

- ALCOVER, Antoni Maria i MOLL, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Editorial Moll i Institut d'Estudis Catalans. Consulta electrònica: 19-08-2014.
- BOVER, Joaquín Maria (1983): *Nobiliario mallorquí*. Col·lecció Libros Legendarios de Oriente y de Occidente. Palma: José J. de Olañeta, Editor.
- CASTRO, Pedro Fidel (2014): «Malnoms de Son Servera. De 1666 a 1940». A: *Jornades d'Estudis Locals de Son Servera, 2014*. [Son Servera: Ajuntament de Son Servera. En publicació].
- COROMINES, Joan (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Vol. I-IX. Barcelona: Curial.
- GILI, Antoni (2007). *Son Servera del segle XIII al segle XVIII*. Son Servera: Ajuntament de Son Servera.
- MIRALLES, Joan (1980): «Normes per a l'aplec i l'estudi dels malnoms». A MIRALLES, Joan (2003): *Estudis d'Onomàstica*, pàg. 85-97. Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 21. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRALLES, Joan (1996): «Els malnoms». A MIRALLES, Joan (1996): *Onomàstica i literatura*, pàg. 17-31. Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 4, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- QUINA, Pau (2005): *Els malnoms de Sant Llorenç*. Col·lecció Es Pou Vell. Sant Llorenç des Cardassar: Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar i Consell de Mallorca.

Bibliografia de la base de dades

S'inclouen aquí els documents esmentats al present article i els més rellevants per a l'estudi de l'onomàstica de Son Servera. Per a la bibliografia completa, consultau CASTRO (2014).

- AD Son Servera D 1820, I/74-D/6 (1821). *Libro peculiar de los que fallecieron del contagio en el distrito de esta Yglesia de Son Servera desde el 24 de Mayo hasta el 6 de Agosto inclusive del año 1820*.
- AMA-1783 (1719). *Llibre del mitg tall per la aygua*.
- AMA-1784 (1766). *Llibre del Talla de la present vila de Arta y son terma*.
- AMA-1995 (1666-1684). *Establiments de la possessió de Fra Garí*.
- AMA-2006 (1578). *Cadastr de 1578*.
- AMA-2013 (1709). *Cadastr dels Estims dels Bens de la Vila de Arta de 1708 en 1709*.
- AMA-2014 (1723). *Cadastr de 1723*.
- AMA-2017 (1759). *Cadastr Llochs de Capa. Y Son Servera de 1759*.
- AMA-2024 (1818). *Apeo de 1818. Capdepera y Son Servera*.
- AMA-611/B (1805). *Contribució del Poble de Son Servera en 3 clavas*.
- AMSV-0051/03.1.a (1856). *Lista para el turno de la fabrica del cementerio empezado en 1856*.
- AMSV-1399 (1864). *Cuaderno de liquidacion o amillaramiento*.
- AMSV-614/1,c (1826). *Casas y vesins de dins el pobla de Son Servera als 17 Maix de 1826*.
- APSV ss (1741-1880). *Libro de notas de todos los bautismos de la iglesia de Son Servera desde el 1º de octubre de 1741 al 31 diciembre de 1819 y de las defunciones desde el 7 de junio de 1774 al 31 diciembre de 1819*.
- ARM-ERC-858 (1662). *Cases existents l'any 1662*.